

واکاوی معیارهای مؤثر در طراحی مسکن بر اساس آموزه‌های اسلامی به منظور تحکیم بنیان خانواده^۱

۱- مقدمه

خانواده اصلی‌ترین نهاد اجتماعی در یک جامعه است و از گذشته مورد توجه فرهنگ‌ها و مکاتب مختلف بوده است؛ در اسلام و همچنین فرهنگ ایرانی نیز به نهاد خانواده، اهمیت بسیار داده شده است. افراد خانواده اغلب بیشترین زمان خود را در خانه سپری می‌کنند و مطابق با برخی نظریات روان‌شناسی محیطی می‌توانند تحت تأثیر این محیط قرار گیرند. برخی صاحب‌نظران معتقدند محیط بر رفتار انسان تأثیر می‌گذارد و هرگونه تغییر در آن می‌تواند موجب ایجاد رفتارهای متفاوت در آن مکان از طرف استفاده‌کنندگان شود. آلتمن معتقد است: «انسان بسته به ارزش‌های فرهنگی محیط خود به برخی فضاها، محرک‌ها و رویدادها معنی می‌بخشد و متناسب با آن‌ها رفتار می‌کند. محیط و رفتار آن قدر درهم‌تنیده شده‌اند که به‌سختی می‌توان آن‌ها را از هم تفکیک کرد؛ رفتار را نمی‌توان مستقل از رابطه‌ی درونی آن با محیط درک کرد، بلکه باید در بستر محیطی تعریف شود» (آلتمن، ۱۳۸۲).

از خانه به‌عنوان مکانی که انسان از ابتدا تا انتهای زندگی‌اش ارتباط تنگاتنگی با آن دارد و انتظار می‌رود واجد ویژگی‌های خاصی باشد تا نیازهای بهره‌بردار را برآورده کند چنانچه خداوند در سوره نحل آیه ۸۰ می‌فرماید: «خداوند برای شما خانه‌هایتان را جایگاه آرامش و سکونت قرار داده است»؛ اما دلایل گوناگونی از جمله توسعه‌ی سریع شهرنشینی و توجه کمتر طراحان به تأثیر معماری بر مسکن و خانواده، باعث شده تا تنها به ویژگی‌های سرپناهی مسکن توجه شود و مسائل کیفی کمتر مورد توجه قرار گیرد. این در حالی است که در آموزه‌های اسلامی به مسکن و عوامل تأثیرگذار بر آن در سطوح مختلف مادی و معنوی پرداخته شده است اما این آموزه‌ها در معماری مورد استفاده چندان واقع نشده‌اند چراکه کمتر به تدقیق معیارها و شاخص سازی آن‌ها پرداخته شده است.

از یک‌سو اسلام در زمینه‌ی تحکیم بنیان خانواده سفارش‌های بسیاری دارد و عوامل مختلفی مانند نظم، ایمان، عشق، صداقت، طهارت، قناعت، امنیت و آرامش را به‌عنوان تقویت‌کننده‌ی آن معرفی می‌کند؛ از سوی دیگر تأثیرپذیری رفتار انسان‌ها از محیط، اصلی پذیرفته‌شده در معماری و علوم روان‌شناسی محیطی است، لذا این پژوهش به دنبال آن است تا با معرفی معیارها و الزامات معماری برای تحقق آموزه‌های اسلامی در خصوص تحکیم بنیان خانواده، زمینه و بستر مناسبی برای رشد و تقویت آن فراهم آید. بدین منظور ابتدا به

۱- این مقاله، مستخرج از پایان‌نامه‌ی دوره کارشناسی ارشد معماری با عنوان «طراحی مسکن بر اساس آموزه‌های اسلامی به منظور تحکیم بنیان خانواده» به راهنمایی آقای دکتر محمد مهوش در دانشگاه بجنورد است.

بررسی آموزه‌های اسلام در خصوص بنیان خانواده در آیات و روایات معتبر پرداخته می‌شود و سپس به بررسی تأثیر محیط بر رفتار و تعریف مسکن پرداخته و در نهایت به ارائه راهکارهای عملی برای معیارهای مؤثر تحکیم خانواده در طراحی مسکن می‌پردازیم.

۲- پیشینه تحقیق

از آنجاکه با توجه به افزایش جمعیت، نیاز به مسکن نیز افزایش میابد بدین ترتیب مسکن و تأثیرات آن بر جامعه موضوعی مهم به حساب می‌آید. حال با توجه به آنکه در مسکن ذکر شده خانواده‌ای با فرهنگ ایرانی-اسلامی سکونت دارد لذا باید به عواملی که منجر به تقویت این فرهنگ در مسکن و به تبع آن جامعه امروزی می‌شود، توجه نمود، از جمله بررسی عوامل تقویت بنیان خانواده از منظر اسلام به همراه اصول طراحی خانه از دیدگاه اسلام که می‌توانند به عنوان عنصری تأثیرگذار در دستیابی به هدف ذکر شده کمک کنند و مسیر طراحی مسکن بر طبق فرهنگ خودی را تقویت نمایند، اما بررسی‌های بسیاری در زمینه طراحی مسکن اسلامی و همچنین عوامل تحکیم بنیان خانواده از منظر اسلام شده است که در آن به اهمیت نهاد خانواده و آسیب‌های مربوط به آن، اشاره شده است. اکثر آن‌ها بر این موضوع تأکید دارند که تحولات مختلفی که در جامعه امروزی به وجود آمده‌اند باعث تزلزل بنیان خانواده شده‌اند. با توجه به تأکید ارتباط معماری و دانش رفتاری در پژوهش‌های مختلف اما تاکنون بررسی‌های کمتری در زمینه چگونگی بهبود مشکلات موجود در خانه و خانواده‌ی اسلامی از طریق معماری و نحوه پاسخ به آن، انجام شده است. در این بین چگونگی طراحی مسکن بر طبق آموزه‌های اسلامی و عوامل تحکیم بنیان خانواده از منظر اسلام توسط پژوهشگران گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج ارزشمندی را در بر گرفته است که برخی از این مطالعات به شرح ذیل می‌باشند:

مقاله‌ای با عنوان «اصول طراحی خانه از منظر اسلام و الگوهای کاربردی معاصر» به شناخت اصول برگرفته از دین اسلام در زمینه طراحی مسکن بر طبق گفته‌های دین اسلام می‌پردازد و اصول طراحی خانه را به دو بخش سلبی (اصل نهی اشرف، پرهیز از تشخیص کالبدی، نکوهش ارتفاع زیاد خانه و اعتدال در تزیینات) و ایجابی (رعایت حریم، مهمان‌پذیری و وسعت به اندازه) تقسیم می‌کند (حمزه نژاد، ۱۳۹۳). همچنین در پژوهشی دیگر تحت عنوان «عوامل تعالی‌بخش مؤثر در تحکیم بنیان خانواده در آرای مفسران و اندیشمندان معاصر مسلمان» مطابق با مطالعاتی کیفی، عوامل مؤثر بر تحکیم بنیان خانواده را جمع‌آوری نموده و سپس نتایج پژوهش را در موضوعات انتخاب همسر، دوران عقد و زندگی مشترک، مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. در ادامه به بررسی کتب و تفاسیر ۱۴ تن از اندیشمندان معاصر مسلمان در این میان پرداخته است و سپس در بخش مطالعات، موضوع تعالی خانواده به عنوان متغیر وابسته و عوامل مادی، معنوی، فکری و احساسی به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شده‌اند و یافته‌ها نشان از این دارند که بین عوامل بررسی شده، عوامل معنوی مؤثر بر تعالی، در مستندات بررسی شده بیشترین تعداد مضمون را به خود اختصاص داده‌اند. در پایان نیز عوامل تحکیم بنیان خانواده طبق این نوشتار عبارت‌اند از: دین‌داری، قناعت، بخشش، خوش اخلاقی،

صبر، درک ارزش‌های متعالی، دوری از تجملات، آموزش دینی و... (بانکی پور فرد، ۱۳۹۶). در ادامه در زمینه تحکیم بنیان خانواده نیز کتابی با عنوان «خانواده‌های مهدوی» توسط آقای مهدی نیلی پور تبیین شده است که از نظر ایشان اصول تقویت بنیان خانواده عبارت‌اند از: آرامش، امنیت، بهداشت، مسئولیت‌پذیری، عشق، دانش‌محوری و عزتمندی (نیلی پور، ۱۳۸۸). در پایان می‌توان استنباط نمود با توجه به آنکه بررسی‌های صورت گرفته در زمینه مسکن اسلامی کمتر به موضوع تقویت خانواده از طریق مسکن پرداخته‌اند لذا می‌توان از طریق تداخل عوامل تحکیم خانواده از دیدگاه اسلام در معماری مسکن و ترکیب آن با ابعاد مادی و معنوی مسکن، گامی مؤثر در جهت تقویت این مسئله برداشت.

۳- نقش ازدواج و تشکیل خانواده در تأمین نیازهای انسان

انسان از بدو تولد تا پایان زندگی‌اش موجودی نیازمند است و زمان کوتاهی را برای تأمین نیازهای خود به سر می‌برد. چراکه هر نیازی برطرف می‌گردد، نیاز دیگری پدید می‌آید و به همین دلیل انسان‌ها در سراسر عمر خود نیازمند به دنبال چیزی هستند. ازدواج و تشکیل خانواده نیز ابزار مناسبی جهت ایجاد زندگی آرام محسوب می‌شود. در گذشته خانواده بیشتر به‌عنوان جایی برای تأمین نیازهای زیستی و اقتصادی تلقی می‌شد اما به تدریج نقش خانواده در تأمین نیازهای روانی انسان روشن شد به‌طوری‌که نیاز به دل‌بستگی و تعلق به بهترین شکل در خانواده تأمین می‌گردد و حتی برخی منشأ اصلی روابط عاطفی بین انسان‌ها را در یک در روابط اعضای یک خانواده می‌دانند. (صدری، ۱۳۸۷) قرآن کریم از ارتباط نزدیک زن و شوهر، از تعبیر زیبایی استفاده می‌نماید که با کمی تأمل می‌توان نکات ظریفی از آن استنباط نمود. بدین منظور می‌فرماید: آنان برای شما لباس هستند و شما برای آنان لباس هستید، تعبیر لباس برای شب نیز به‌کاررفته است و آن‌چنان‌که شب آرامش بخشی دارد، روابط زن و مرد نیز آرامش‌بخش است. به‌علاوه این موضوع، لباس نقش‌های متفاوتی برای افراد ایفا می‌کند. در ابتدا نقاط حساس بدن افراد را که تمایلی به دیده شدن توسط دیگران را ندارند، می‌پوشاند، دوم اینکه افراد را از سرما و گرما حفاظت می‌کند، سوم تا حدودی بدن انسان را در مقابل خطرات حفظ می‌نماید و در آخر در عصر حاضر، نشانه‌ی هویت، شخصیت و زینت افراد است، بدین ترتیب زن و مرد هم نسبت به هم چنین کارکردی دارند به‌طوری‌که یکدیگر را از فشارها و خطرات حفظ کرده و موجب رشد یکدیگر می‌شوند. همان‌طور که لباس برای بدن به‌عنوان پوششی است که عیب‌ها را می‌پوشاند و باعث حفظ آبرو انسان در بین مردم می‌گردد، زن و مرد نسبت به هم پوشش هستند که از لحاظ معنوی، از بروز بسیاری از بدی‌ها در جامعه جلوگیری کرده و دین، شرف و معنویت همدیگر را حفظ می‌کنند. لذا در روایات آمده است که با ازدواج نصف دین انسان حفظ می‌گردد (طاهری، ۱۳۸۱).

۴- عوامل تحکیم بنیان خانواده

خانواده نهاد اساسی جامعه‌ی انسانی می‌باشد و شرط پایداری آن، وجود روابط صحیح مابین همسران می‌باشد. جهت دستیابی به این مهم، لازم است تا هرکدام از اعضای خانواده وظایف خود را شناخته و به آن

عمل نمایند. قرآن کریم به عنوان برترین راهنمای انسان و والاترین پیشرو در این مسیر می باشد که باید از توصیه های آن در جهت دستیابی به زندگی ای سالم و موفق، بهره مند گردید. در این بخش با مراجعه به تعالیم حکیمانه ای این کتاب مقدس، به بررسی عوامل تحکیم بنیان خانواده می پردازیم.

۴-۱- نظم

در قرآن کریم رهنمودهای بسیاری به مقوله ی نظم شده است، به طوری که در سوره نساء آیه ۱ می خوانیم:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا:

ای مردم! از (مخالفت) پروردگارتان بپرهیزید! همان کسی که همه شما را از یک انسان آفرید و همسر او را (نیز) از جنس او خلق کرد و از آن دو، مردان و زنان فراوانی (در روی زمین) منتشر ساخت. نیز از خدایی بپرهیزید که (همگی به عظمت او معترف هستید و) هنگامی که چیزی از یکدیگر می خواهید، نام او را می برید! (و نیز از قطع رابطه با) خویشاوندان خود پرهیز کنید؛ زیرا خداوند مراقب شماست. اسلام در هیچ کدام از زمینه های جامعه خود به بی نظمی معتقد نیست، بلکه به دنبال نظم و انضباط در ابعاد فردی یا همگانی است. درواقع اسلام در سازمان خود از رهنمودهای آسمانی که در آن محدودیت های قومی، نژادی و... ندارد، مایه می گیرد چراکه چنین رهنمودهای را خداوند تعالی الهام کرده است.

۴-۲- حقوق متقابل اعضا

از اصول مهم که قوانین حقوقی نیز به آن تأکید دارد، این است که هر جا وظیفه ای وجود دارد، در کنار آن هم حقی وجود دارد. وظیفه و حق از هم جدا نیستند به این معنی که هرکسی که حقی دارد، وظیفه ای هم در مقابل آن دارد و بالعکس. این موضوع برای همگی انسان ها دلالت می کند و برای همه ثابت می باشد به جز خداوند که تنها اوست که وظیفه ای ندارد اما حقوقی دارد؛ بنابراین توجه به موضوع حقوق افراد بسیار مهم می باشد و در خانه باید توجه داشت ه اعضای خانواده حقوقی دارند که باید در طراحی لحاظ گردند. از جمله حق حریم، آرامش، آسایش و... که باید از طریق معماری به آن ها پاسخ داد.

۴-۳- دین داری

خانواده ای که قرآن تعریف می کند، مکتبی است که اعضای آن درجات بندگی را طی می کنند و به حیات طیبه راه میابند. افراد در خانواده به علاوه تأمین حقوقات دنیوی خود مانند آرامش، امنیت، بهداشت، تحصیل علم و... حقوق معنوی خود را نیز جستجو می کنند. زن و مرد نیز وظیفه دارند تا مقدمات دستیابی یکدیگر به این حقوق را ایجاد کرده و از موانع به وجود آمده جلوگیری کنند. طبق آیه ۹۷ سوره نحل: «من عمل صالحا من ذکر او انثی فلنحببناه حيوۀ طیبۀ ولنجزینهم اجرهم باحسن ما كانوا يعملون» از مرد و زن هر کس عملی صالح انجام دهد به شرط ایمان به خدا، ما او را در زندگانی خوش و باسعادت، زنده می گردانیم.

خداوند در آیه‌ی مذکور شرط رسیدن به بهشت و رسیدن به اعمال را، ایمان و عمل صالح می‌داند و رسیدن به این دو، تنها در محیط خانواده به دست می‌آید. آیین اسلام مرد و زن را در دستیابی به حقوق معنوی کاملاً یکسان می‌داند. بدین ترتیب با توجه به مطالب ذکر شده محیط خانواده باید به گونه‌ای باشد که اعضای خانواده در بستر آن بتوانند زمینه رشد معنوی و رسیدن به مقام قرب الهی را کسب نمایند.

۴-۴- امنیت

امنیت در زندگی فردی و جمعی بشر از حقوق اولیه و اصول مهم رشد و پایداری است، به طوری که این موضوع در خانواده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. امنیت شامل دو بخش امنیت درونی و امنیت بیرونی می‌شود که خانواده نیازمند هر دو آن‌ها می‌باشد. امنیت درونی بیشتر به ابعاد اخلاقی در روابط برمی‌گردد بدین معنی که فرد باید در خانواده از نظر مالی، اخلاقی، جانی و... امنیت داشته باشد به طوری که کمترین حس ناامنی در اعضا موجب اختلال در آرامش خانه می‌شود. در ادامه امنیت بیرونی نیز به موضوعات مختلفی از جمله وظایف جامعه در قبال حفظ امنیت افراد، امنیت اعضاء خانواده در فضای اطراف آن‌ها مانند حفظ حریم در مقابل نگاه بیرونی و مسائلی که در خارج از فضای خانواده می‌باشد. در اسلام نیز بدین موضوع اشاره شده است و آمده است که هنگام ورود به خانه‌ی یکدیگر، اجازه بگیرید. این سفارش از طرف خدای متعال جهت پشتیبانی از کانون خانواده تعبیه گردیده است و در این باب می‌فرماید: «چنانچه فردی در خانه نبوده داخل نشوید یا اجازه بگیرید و اگر اجازه ورود ندادند، برگردید که به پاکی نزدیک‌تر است». پرداختن به حفظ حرمت خانواده بر اعضای آن واجب می‌باشد و چنانچه کسی در این را کشته شود، شهید محسوب می‌گردد.

۴-۵- آرامش و آسایش

امام صادق (ع) می‌فرماید: «ولا عیش أفت من خشی الخلق»: هیچ معاشرتی گواراتر از خوش خلقی نیست. همچنین از حضرت علی (ع) نقل است که: «من خشئت خلیقته طابت عشره»: هر کس خلقش نیکو باشد، معاشرت او نیکو شود.

شخصیت اخلاقی انسان در درازمدت شکل می‌گیرد. بنابراین، تلاش جهت تغییر اخلاق بدوی ملزوم زمان می‌باشد و نمی‌توان توقع داشت با نصیحت و موعظه، تحولی عمیق و سریع در اخلاق همسر ایجاد شود. از این جهت بهترین راه برای بهره‌گیری از زندگی مشترک، گذشت از اخلاقیات زشت همسر است، تلاش مستمر و اصرار بی‌جا جهت تغییر اخلاقیات همسر، نه تنها موجب بدتر نمودن شرایط می‌گردد، بلکه سبب دلخوری و ایجاد مشکلات ناشی از آن در میان همسران می‌شود، همچنین نکته‌ی مذکور بیشتر در باب زنان صدق می‌کند چراکه روحیه‌ی لطیفی دارند و لازم است تا برخورد مناسبی با آن‌ها تعبیه گردد. لذا در صورت عدم توجه به این مسئله و عدم رعایت آن با همسر، ممکن است فرد همچون فنر، واکنش مخربی را داشته باشد که اولین قربانی آن، به خطر افتادن سلامت روانی زن و در پی آن خانواده خواهد بود. حضرت علی (ع) می‌فرماید:

«بخشی الأخلاق یطیت الغیث»: با خوش اخلاقی، زندگی نیکو و مطلوب می شود. حال اگر خانواده بر اساس آموزه های دینی، مبتنی بر شناخت صحیح، آمادگی های لازم و... شکل گیرد و زندگی بر طبق سیره نبوی سامان یابد، روابط اعضای خانواده بر طبق صداقت، صبر، رحمت، نیک رفتاری، تفاهم، گذشت، تأمین نیازها و... پیش می رود و هیچ آزار و خشونت در آن اتفاق نمی افتد و از استحکام کاملی برخوردار می شود. در پایان به عبارتی دیگر، زندگی پر از ناگواری هاست. اگر انسان بنا را بر خوش اخلاقی با خانواده نگذارد و در مشکلات و ناهمواری ها، با آن ها به تندی و خشونت رفتار کند، زندگی او همراه با آرامش و آسایش نخواهد بود. حال یکی از راه های دستیابی به آرامش و آسایش ایجاد عناصر مختلف در مسکن جهت تقویت این دو مقوله می باشد، به طوری که می توان در بحث آرامش که به مسائل روحی و روانی برمی گردد با ایجاد عناصر معماری از قبیل حیاط، ارتباط با طبیعت، تهویه مناسب و... به این مهم دست یافت. همچنین در مقوله آسایش نیز که مباحث نور، دما، رطوبت و... دخیل می باشند، از طریق تعبیه ی بازشو، نورگیر، حفظ رطوبت و دما در مسکن، می توان سبب تقویت آن گردید.

۴-۶- روابط همسایگی

اسلام تنها آیینی است که اساس دعوت خود را بر مبنای اجتماع استوار کرده و مسائل اجتماعی را رها نکرده است. بی تردید پس از خانواده که اساسی ترین نهاد اجتماعی است، همسایگان نیز که به عنوان قالبی در یک محله شکل می گیرند، از مهم ترین تشکیلات جامعه بشری هستند که با توجه به یکپارچگی و هدفی که میانشان وجود دارد تعاملات اجتماعی مؤثری با یکدیگر دارند که موجب تشکیل یک الگوی فرهنگی متناسب با هویت جمعی آن ها می گردد. مقوله همسایه همیشه مورد توجه اندیشمندان و علمای علم اخلاق بوده است در اسلام بعد از عبادت خداوند و نیکی به والدین، روابط همسایگی مورد تأکید قرار گرفته است و حتی برای کافران نیز حق همسایگی در نظر گرفته شده است؛ بنابراین توجه به تعاملات اجتماعی محلی که بخش اعظم آن روابط همسایگی قلمداد می گردد می تواند در جهت رشد اجتماعی اعضای خانواده مؤثر واقع شود و بالعکس دوری از نامناسبی از جمله عدم رشد تربیت اجتماعی اعضای خانواده می گردد.

۴-۷- آموزش مسائل دینی و اخلاقی

در آموزش های دینی، عشق، محبت به خدا، ایمان و مبنا و انگیزه عمل به دستورات الهی می باشد. در نتیجه فضیلت های اخلاقی جای اعمال مفسد و آلوده را می گیرد. چراکه در تعالیم دین اسلام، انسان از طریق قدرت اختیارش به سوی عشق و معرفت الهی گام برمی دارد و گوش انسان مؤمن به بانگ وجدان و ذاتش است نه وسوسه های شیطان، همچنین موضوع دیگری که در تربیت انسان و به ویژه کودکان و جوانان اهمیت دارد این است که تعالیم دینی را به کودکان و جوانان بفهمانیم تا بدانند سلام دین زندگی است و سعادت انسان از طریق آن تأمین می گردد. سند تأیید مطالب فوق روایات فراوانی مانند ذیل می باشد: «کودک تا هفت سال به

بازی سرگرم می‌شود و هفت سال کتاب [قرآن] را فرامی‌گیرد و هفت سال احکام شرعی را می‌آموزد». (همان: ۱۹۴).

۴-۸- قناعت و ساده زیستی

قناعت به معنی بسنده بودن به قسمت خود و رضایت داشتن از آن است. یکی از خصوصیات واضح ای که می‌تواند موجب ایجاد حس رضایتمندی در کانون خانواده گردد، قناعت ابعاد وسیعی دارد که یکی از جلوه‌های آن در مسائل مالی و اقتصادی است. قناعت مالی به‌علاوه تأثیر در ایجاد آرامش روانی، موجب برنامه‌ریزی و کنترل دخل و خرج و اعتدال در اقتصاد می‌گردد. قناعت در زندگی باعث می‌شود تا انسان شاکر هر آنچه در زندگی دارد، باشد و از ناسپاسی بپرهیزد؛ که این موضوع خود موجب ایجاد موفقیت در افراد می‌گردد. افراد قانع معمولاً از فشارها و استرس‌های دنیوی، به دور هستند و حرص و طمع دنیاطلبی در وجود آنها ندارد. در سیره معصومین نیز، اصل قناعت از مکمل‌های اصلی کار و تلاش برای روزی است. در مقابل واگذاری امور به خداوند است. همان‌طور که در باب این موضوع آیات و روایات فراوان وجود دارد، به‌عنوان مثال: «کسی که در برابر روزی اندک از خدا راضی شود، خداوند در برابر عمل اندک از او راضی شود».

۴-۹- محیط سالم

ارتباطات انسان آموزش‌های است که از محیط اطرافش کسب می‌نماید. فرهنگ و چگونگی زیستن افراد از ابتدایی‌ترین عوامل تأثیرگذار در این موضوع می‌باشد. آن‌چنان‌که با توجه به اوضاع فرهنگی یک جامعه، می‌توان رفتار آن جامعه را مورد بررسی قرار داد. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که قوانین رفتاری در ملیت‌های مختلف، متفاوت است. حال روابط خانواده برگرفته از تعالیم غیرمستقیمی است که از محیط اطراف حاصل شده است. صبر، حفظ پاک‌دامنی، پابندی به خانواده و یا بالعکس، عدم سازگاری، بی‌حرمتی و... از ویژگی‌هایی هستند که افراد از محیط اطراف خود می‌آموزند؛ بنابراین یکی از عوامل تحکیم بنیان خانواده بهره‌گیری از محیطی سالم می‌باشد. در اسلام بر طهارت محیط، حفظ حد و حدود الهی از طریق امر به معروف و نهی از منکر تأکید شده است که خود نیز موجب تأثیرات بسیاری بر فرد و خانواده می‌گردد. این مسئله مهم از آیه‌ی شریفه‌ی ۱۱۰ سوره آل عمران: «اَکُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»: خداوند امت مسلمان را به شرط امر به معروف و نهی از منکر، بهترین امت می‌نامد؛ زیرا اصلاح محیط، از وظایف واجب مسلمین است برداشت می‌گردد.

۴-۱۰- خانواده‌های قبل (والدین زوجین)

در فرهنگ خانواده‌های ایرانی، ارتباط بین خانواده‌های قبل (والدین همسران) با خانواده‌ی جدید هیچ‌وقت از بین نمی‌رود و یک وابستگی عاطفی بینشان وجود دارد که موجب حفظ این ارتباط می‌گردد اما پدر مادرها همچنان رضایتی در استقلال زوجین ندارند و گاهی اوقات با دخالت‌های مهربانانه‌ی خود موجب ایجاد اختلاف

بین آن‌ها می‌شوند. اگرچه این ارتباط از لحاظ روانی مناسب است، اما در صورت افراط و تفریط، موجب ایجاد اختلال خواهد بود. هرچند زوج‌های جوان نیازمند راهنمایی و توجه والدین هستند و حذف حضور والدین تأثیر منفی خواهد داشت اما باید دانست که حد و حدودات این ارتباطات حفظ گردد. حضور بزرگان در فضای خانواده و ارتباطشان با فرزندان بسیار مؤثر است و خانواده‌های گسترده در گذشته و حال از بسیاری از آسیب‌های خانوادگی به دور بوده و طلاق نیز در آنان کمتر دیده می‌شده است؛ بنابراین اگر خانواده‌ها رعایت اعتدال در ارتباطات خود با خانواده‌های قبل را داشته باشند و به صورت صحیح از وجود پربرکشان بهره گیرند، علاوه بر تحکیم بنیان خانواده، موجب استحکام در روابط و حل بسیاری از مشکلات موجود در زندگی خانوادگی خواهد شد.

۴-۱-۱- جمع‌بندی عوامل تحکیم بنیان خانواده از منظر اسلام

در پایان، پس از بررسی عوامل تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه اسلام، می‌توان بیان نمود که تمرکز این دیدگاه بیشتر بر روی ارتباط انسان با خداوند است و می‌توان گفت عامل اصلی و ستون حفظ کانون خانواده مؤلفه تعالی است. همان‌طور که مشخص شد در زندگی مشترک توجه به دستورات دینی و ارتباط پیوسته با خداوند، تأثیر بسیاری در تحکیم خانواده خواهد داشت؛ اما از راه‌های مؤثر بر تعالی زن و شوهر در خانواده، حفظ یکدیگر برای ماندگاری در مسیر مستقیم می‌باشد و راه ماندن در مسیر مستقیم، عمل به تکالیف دینی، رعایت مسائل اخلاقی و توجه به جایگاه خانواده است. با توجه به مطالب ذکر شده در باب تحکیم بنیان خانواده می‌توان عوامل مؤثر بر آن را به دودسته‌ی عوامل درونی و عوامل بیرونی تقسیم نمود. از جمله‌ی عوامل درونی می‌توان به نظم، حقوق متقابل اعضا، دین‌داری، امنیت، آرامش، روابط همسایگی، آموزش مسائل دینی، قناعت و... اشاره نمود. در ادامه نیز عوامل بیرونی عبارت‌اند از: محیط سالم و خانواده‌های قبل. با توجه به عوامل مذکور و به‌کارگیری آن‌ها در زندگی، می‌توان بیان نمود که نقش خانواده در زندگی انسان و جامعه امری غیرقابل‌انکار است و شناخت مفاهیم و عوامل تحکیم آن و تلاش جهت تحقق آن از موارد رشد معنوی و اخلاقی جامعه و افراد است. در خانواده‌ی متعالی، با گسترش فرهنگ اصیل اسلامی می‌توان زمینه‌ی تربیت نسلی سالم، پاک‌دامن، مسئولیت‌پذیر و تأثیرگذار در جامعه ایجاد نمود و گامی مؤثر در جهت تحقق آرمان‌های اسلامی برای رساندن انسان به کمال و قرب الهی برداشت. از پیامدهای توجه به عوامل تحکیم خانواده و به‌کارگیری آن‌ها در زندگی مشترک می‌توان به مطالب ذیل اشاره نمود:

۱- ترسیم الگوی خانواده متعادل و بیان ویژگی‌های خانواده آرمانی در اسلام

۲- توانمندسازی اعضای خانواده در ابعاد شناختی و اخلاقی جهت هدایت آنان در مسیر الهی

۳- افزایش آگاهی اعضای جامعه جهت کارکردهای خانواده از جمله تربیت فرزند

۴- آگاهی همسران نسبت به روابط سالم و تقویت پیوند های عاطفی در فضای خانواده و زن‌شوهری

۵- افزایش رضایتمندی از زندگی مشترک و ایجاد حس نشاط در فضای زندگی

۵- روابط انسان-محیط

افراد از جنبه‌های مختلف با محیط پیرامون خود در ارتباط هستند با این تفاوت که معمولاً ارتباط انسان با محیط نه با یک عامل قابل درک بلکه، با عوامل ذهنی از قبیل اطلاعات محیط و همچنین میل برای ایجاد رفتاری خاص و تغییر در محیط می‌باشند. درواقع ارتباط بین انسان و محیط هم از طریق ارتباط فیزیکی و روانی نیز برقرار می‌شود. در ارتباط انسان و محیط، قضاوت‌هایی برای ادراک سازمان‌دهی می‌شود و مطابق این قضاوت‌ها ذهنیتی از محیط برای انسان ساخته می‌شود که این ذهنیت‌ها عوامل پایه در رفتار انسان هستند؛ بنابراین انسان بر اساس آن‌ها رفتار می‌کند و حتی موجب تغییر محیط نیز می‌شود. محیط تغییر یافته نیز به‌عنوان یک عینیت در ذهن انسان وارد شده و این چرخه به‌صورت پیوسته ادامه دارد. (پاکزاد؛ ۱۳۷۵) رفتار عملکردی از تصاویر شناختی انسان از ساختمان‌ها و شهرها است و همچنین فعالیت‌ها نیز تصاویر ذهنی انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد (لنگ، ۱۳۸۷)؛ بنابراین قضاوت‌ها تأثیر بسزایی در تعیین رفتارها دارد. درواقع محیط اطراف با اطلاعات و داده‌هایی که دائم ارائه می‌کند، بر افراد تأثیر می‌گذارد (پاکزاد، ۱۳۷۵). برای اینکه محیط بتواند تأثیرگذار واقع گردد، باید اطلاعات را به‌گونه‌ای ارائه کند که قابلیت انتقال به افراد را داشته باشد، از سوی دیگر افراد نیز به‌عنوان عامل دوم، در ایجاد برقراری ارتباط نقش بسیار مهمی دارند به‌طوری‌که در صورت عدم وجود فرد جهت شناسایی محیط و ایجاد فعالیت در آن، ارتباط معنی پیدا نخواهد کرد. به‌طور کلی افراد هنگامی یک عامل را بین دو چیز مشترک می‌دانند که برای هر یک از طرفین آشنا باشد و مشابه با داشته‌های ذهنی آن‌ها باشد.

جدول ۱، دیدگاه صاحب‌نظران در باب روانشناسی محیط (منبع: مرتضوی، ۱۳۸۰)

صاحب‌نظران	دیدگاه در باب روانشناسی محیط
راسل	حیطه‌ای از روانشناسی است که به فراهم کردن رابطه نظام‌مند بین شخص و محیط می‌پردازد
هالاها	روانشناسی محیط، مناسبات مشترک بین محیط فیزیکی و رفتار و تجربه انسان را مورد بررسی قرار می‌دهد
دی یانگ	روانشناسی محیط بسیار گسترده است و محیط طبیعی، موقعیت‌های اجتماعی، محیط‌های کاری و آموزشی را در بر می‌گیرد. از نظر او آنچه اهمیت دارد، بررسی تعامل بین محیط و رفتار است. به‌بیان دیگر تمرکز روانشناسی محیط بر این نیست که چگونه محیط فیزیکی بر رفتار انسان تأثیر می‌گذارد بلکه بر چگونگی تأثیر انسان‌ها بر محیط اطراف خود است
کلایتون	روانشناسی محیط به بررسی تعامل بین محیط و رفتار می‌پردازد
نمازبان	روانشناسی محیط بررسی ارتباط رفتارهای متکی بر روان انسان و محیط کالبدی است

موزر علم روانشناسی محیط به بررسی احساسات، ادراکات و شناخت فردی در یک محیط خاص می پردازد که به فهم رابطه پیچیده بین فرد و محیط زندگی او منجر می شود، به طوری که در این فهم پیچیده کیفیت زندگی اهمیت دارد

کانتوویتز رابطه ای بین رفتار و تجربه انسان از محیطش می باشد در واقع فرد به نوعی در تعامل و تبادل با محیط اطراف خود می باشد. از نظر وی روانشناسی محیط به عنوان رابطه ی تجربی و نظری بین رفتار، تجربه انسان و محیط ساخته شده به حساب می آید

۵-۱- تأثیر محیط بر رفتار

قطعاً یکی از راه های رسیدن به کمال انسانی و سعادت دنیا و آخرت، داشتن محیطی سالم می باشد، چراکه با کمک آن انسان می تواند به تربیت جسم خود بپردازد آن چنان که از وظایف بشر این است که جان خود را حفظ نماید و این عمل جز با داشتن محیط سالم امکان پذیر نمی باشد. بدین ترتیب از شروط مهم ابتدایی جهت داشتن جسم سالم، محیط سالم می باشد.

محیط سالم تأثیرات مثبت بسیاری بر روح و روان انسان می گذارد. به عنوان مثال محیطی که شامل آواز پرندگان، صدای چشمه ساران و سرشار از درختان سرسبز باشد، زندگی را شاداب تر و موجب ایجاد حس آرامش در افراد می گردد. حال بالعکس در صورت آسیب رساندن به محیط زیست و تخریب عناصر آن، منجر به افسردگی و افزایش بیماری های روحی و روانی در انسان می گردد و لذا نمی توان تأثیر محیط بر رفتار انسان را انکار نمود. سلامت محیط زیست بر اخلاق و منش افراد و همچنین استعداد و هوش آن ها تأثیرگذار می باشد، به طوری که افراد ساکن در بخش های مختلف کروی زمین دارای ویژگی های خاصی هستند که با یکدیگر متفاوت اند. انسان ها به طور دائم با محیط خود در تعامل هستند و محیط را شناسایی می کنند و بر اساس ارزیابی خود از محیط، نسبت به آن رفتار می کنند. به طوری که تناسب رفتار در شرایط مختلف بیشتر از هر چیزی به انسان ها، ویژگی آن ها و فرآیندهای ذهنی آن ها بستگی دارد. به طوری که رفتار انسان برآیندی از قابلیت ها، ادراک، تصویر ذهنی و... است که از محیط برای خود ساخته است. بدین ترتیب فعالیت های انسان بر اساس عوامل محیطی و فردی، می تواند شکل های مختلفی را به خود بگیرد و ممکن است در شرایط مختلف عوامل به یک میزان بر فرد تأثیر نگذارند و موجب بروز رفتارهای متفاوتی شوند. (پاکزاد؛ ۱۳۷۵)

۶- مسکن

معماری و مسکن به دلیل ارتباط مداومی که با زندگی روزمره بشر دارند، دارای بیشترین مسائل پیچیده و ظریف می باشند. معماری روش تنظیم فضا است و دلیل ایجاد دگرگونی اساسی در روش های سازمان دهی فضا می باشد. موضوعات تاریخی، فرهنگی، دینی، اجتماعی و... از عواملی هستند که در به وجود آمدن آثار معماری به خصوص مسکن بیش از اندازه مؤثر می باشند. (ابراهیمی، ۱۳۸۹) در ایران نیز تغییراتی مختلفی از جمله: افزایش جمعیت، مهاجرت به شهرها، نبود امکانات، عدم آشنایی با فناوری در ساخت، تحولات فرهنگی و

اقتصادی و... سبب ایجاد تأثیرات نامطلوبی در معماری و به خصوص در حوزه مسکن در زمینه‌ی کیفی داشته است (شابیر چیمبا، ۱۳۷۹). پژوهش حاضر، با شناخت موضوع مسکن و با تکیه بر ارزش‌های اصیل اسلامی و جاری در زندگی جهت دستیابی به مسکن مطلوب، مباحث موجود در شهرسازی و معماری اسلامی را به همراه بررسی عوامل تحکیم بنیان خانواده، به جهت طراحی مسکن مورد بررسی قرار می‌دهد تا گامی مؤثر در جهت دستیابی به مسکن مناسب جهت ایجاد فضایی مطلوب برای زندگی انسان ایجاد گردد البته این نکته را هم باید دانست که خداوند نیز از مؤمنان می‌خواهد که در خانه خود فضایی را ایجاد نمایند به جهت آرامش روح و روان خود تا نموده‌ای الهی نیز در آن پدیدار گردد (وثیق و همکاران، ۱۳۸۸). از این جهت باید در فراهم ساختن ویژگی‌های کیفی آن توجه ویژه‌ای نمود چراکه برای ایجاد نشاط و لذت زندگی و همچنین امنیت واقعی مسکن، تنها می‌توان از طریق امنیت روح و روان اعضاء از اضطراب‌ها و نگرانی‌های روزمره به این هدف دست یافت (احمدی دیسفانی و علی آبادی، ۱۳۹۰). با توجه به آنکه انسان ذاتاً به دنبال آرامش و سکان محفوظ می‌باشد، تأمین مسکن از موضوعات مهم معیشت انسان محسوب می‌شود. در این میان می‌بایست تأمین هم‌زمان نیازهای مادی و معنوی انسان مورد توجه قرار گیرد؛ اما معیارهای مسکن مطلوب تنها به این موضوع محدود نمی‌شود که محافظ انسان در مقابل شرایط نامطلوب جوی، آسیب‌ها و... باشد، مسکن مناسب همان‌گونه که از آیات و روایات نیز برداشت می‌شود باید شرایطی را فراهم آورد که آرامش و آسایشی برای ساکنین خویش باشد، اگر بتوان جهت سکونت ویژگی‌های عام و خصوصیات بر مبنای آموزه‌های اسلام تبیین نمود، می‌توان با تطبیق این ویژگی‌ها در زمان و مکان متفاوت، تصمیمات مناسبی برای طراحی مسکن اتخاذ نمود.

جدول ۲، تعریف مسکن از منظر صاحب‌نظران (منبع: نگارنده)

۱	هایدگر	سکونت روندی است که انسان در جریان آن مکان بودن را به خانه تبدیل کرده و با چهار منبع اصلی تفکر (آسمان، زمین، خود و خدا) به برقراری هماهنگی می‌پردازد. (هایدگر، ۱۳۸۱)
۲	فارابی	شهر و خانه زمینی باید سایه‌ی ملکوت باشند. (فارابی، ۱۳۸۲)
۳	نصر	با توجه به آموزه‌های اسلامی، از جمله عدم جدایی دین و دنیا در این مکتب، کالبد آثار معماری در دوران اسلامی، ارتباطی بی‌بدیل با تعالیم اسلامی برقرار نموده و درواقع کالبد این آثار، تجلی عینی و حداکثری بطن و حقیقت اسلام است، نتیجه تحقق هویت اسلامی در این آثار نیز تحقیقی حداکثری است. (نصر، ۱۳۸۳)
۴	توسلی	عادات و نیازهای مردم در طراحی مسکن تأثیرگذار است. او معتقد است که بهره‌گیری از الگو و ویژگی‌های مسکن گذشته و معاصر سازی آن راهبرد اصلی برای شهرها و مسکن امروزی است. (توسلی، ۱۳۶۷)
۵	شیرازی	نگاه انسان به جهان و یا به بیان دیگر جهان‌بینی او که از محوری‌ترین عناصر در شکل بخشی به تغییرات و در نتیجه سرنوشت اوست، از آن جمله است این عناصر نسبتاً پایدار، نقش اساسی در تداوم فرهنگ و شخصیت بخشی به فرهنگ‌ها و ویژگی آن‌ها دارد. (کی نژاد و

بنابراین با توجه به تعاریف فوق از اندیشمندان مختلف می‌توان فصل مشترک تبیین آن‌ها از مقوله‌ی مسکن را این‌گونه تعریف نمود که مسکن به‌عنوان فضایی است که از فرهنگ اطرافش تأثیرپذیری دارد و نحوه‌ی شکل‌گیری آن بدان وابسته می‌باشد به‌طور مثال چگونگی شکل‌گیری مسکن در محله‌ای از یک کشور بسیار متفاوت‌تر است از کشوری دیگر و حتی گاهی این تفاوت در چگونگی پاسخ دادن آن در جهت رفع نیازهای مادی و معنوی افراد استفاده‌کننده از آن می‌باشد. به‌عنوان مثال ممکن است فردی که در اروپا ساکن است جهت ورود به خانه‌ی همسایه‌ی خود با محدودیتی مواجه نشود اما در فرهنگ اسلامی این مسیر در پوشش محلی به‌عنوان هشتی تبیین می‌گردد که این خود نشان از تفاوت در فرهنگ‌ها و نحوه‌ی شکل‌گیری مسکن بر اساس آن‌ها می‌باشد. از دیگر نکات حاصل از تعاریف مذکور می‌توان به عملکرد مسکن به‌عنوان فضایی جهت حفاظت انسان از عوامل بیرونی و همچنین محلی برای خلوت با خویش و خانواده دانست هرچند به‌ظاهر ممکن است موضوعی ثابت در بین فرهنگ‌های مختلف به نظر برسد اما با کمی دقت می‌توان دریافت که همین موضوع در آموزه‌های اسلامی و یا آداب و رسوم مختلف به‌گونه‌ای متفاوت عمل می‌کند. بدین ترتیب با کمی دقت می‌توان بیان نمود که درمجموع انتظاری که از مسکن می‌رود آن است که باید پاسخگوی نیازهای انسان و برگرفته از فرهنگ مطابق با پیرامون خود باشد و علاوه بر بعد مادی خود به مسائل روحی و روانی نیز توجه داشته باشد.

۷- اصول و منش‌های سبک زندگی اسلامی مؤثر در طراحی مسکن

اسلام روشی برای زندگی ایده آل اجتماعی است و شامل بسیاری از قوانین منظم اجتماعی می‌باشد. این قوانین به‌عنوان تطبیق زندگی مسلمانان با اهداف اسلامی تألیف گردیده‌اند و تبعیت از این اصول مانند اجتماعات اولیه‌ی مسلمانان موجب به وجود آمدن محیط‌های یکنواخت اجتماعی و فیزیکی خواهد شد و در صورت عدم توجه به آن‌ها سبب تخلف از سنت شده و شرایط فیزیکی و اجتماعی زندگی مسلمانان را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد. از منظر اسلام کلیه‌ی زندگی فرد مسلمان تابع اراده‌ی خداوند است و جامعه‌ی مسلمانان هیچ‌گاه از قوانین الهی جدایی‌پذیر نخواهد بود. آیین اسلام برای رفتار قانونمند فرد مسلمان در تمامی جوانب زندگی فردی و اجتماعی، قوانینی را تبیین نموده است که منبع اصلی آن قرآن کریم که وحی خداوند و اراده‌ی الهی است، می‌باشد. منبع دیگر شیوه‌ی زندگی پیامبر (ص) و ائمه‌ی معصومین می‌باشد که احکام الهی را به‌صورت غیرمستقیم و از طریق احادیث و روایات بیان نموده‌اند. دین به معنی اصول و قوانین اسلامی است که برای تشریح اصول اسلامی و محافظت آن‌ها در مقابل سوء تعبیرات بشری، ایجاد گردیده و از طریق مفاهیم خود تصمیم دارد تا برای مسلمانان به‌عنوان یک راهنما، عمل کند. لذا هرگاه موضوعی از جمله

مبحث طراحی و ساخت مسکن، بتواند دلیلی برای سرپیچی از اصول دینی باشد، حتی اگر در مورد آن کمترین احتمالی فرض گردد، بایستی آن را مطابق با اصول اسلامی، مورد بررسی قرارداد. (مرتضی؛ ۱۳۸۰)

طبق آنچه بیان گردید، برای تبیین اصول و منش‌های اسلامی مسکن از منابع اصلی دین اسلام یعنی قرآن کریم و سنت استفاده می‌شود تا در پایان بتوان از طریق بررسی آن با نیازمندی‌های جامعه امروزی، به اصول کالبدی به‌منظور استفاده آن‌ها در طراحی مسکن دست‌یافت. بدین ترتیب در ادامه مطابق منابع دینی و در قالب جدول به تبیین منش‌های طراحی مسکن از منظر اسلام (در حد توان این پژوهش) می‌پردازیم.

جدول ۳، منش‌های طراحی از منظر اسلام (منبع: نگارندگان)

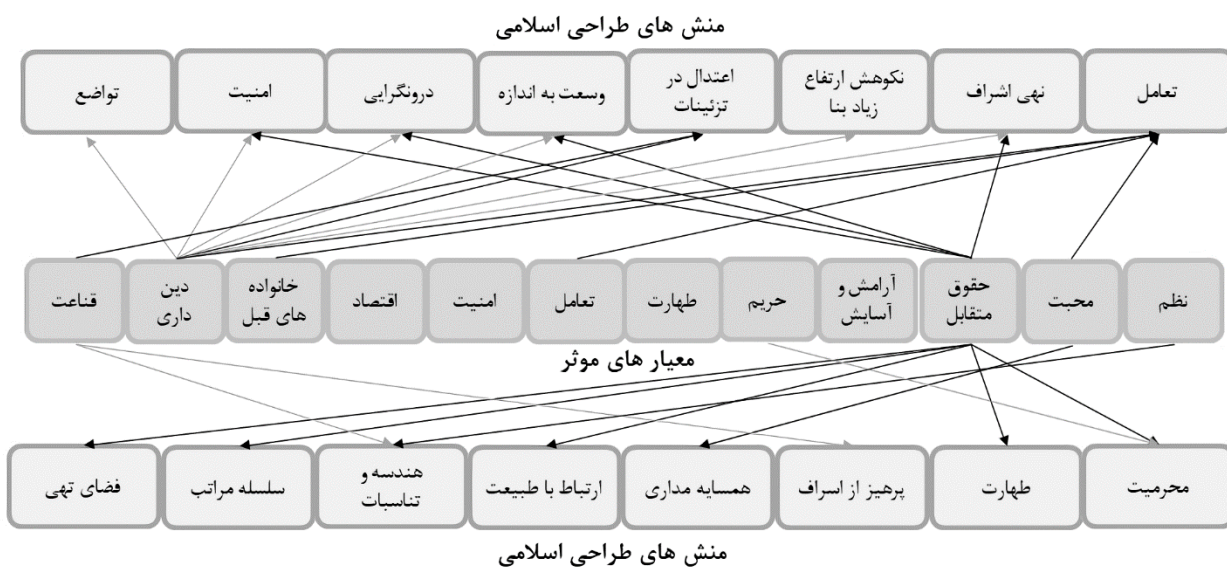
منش‌های طراحی مسکن از منظر اسلام	
محرمیت	تعامل
فضای تهی	نهی اشراف
سلسله‌مراتب	نکوهش ارتفاع زیاد خانه
هندسه و تناسبات	اعتدال در تزئینات
ارتباط با طبیعت	وسعت به‌اندازه
همسایه مداری	درون‌گرایی
سادگی و پرهیز از اسراف	امنیت
طهارت	تواضع

۸- یافته‌ها

در جامعه‌ی امروزی به دلیل سیاست‌های نادرست، به مقوله‌ی مسکن و ارتباط مؤثر آن با خانواده، کمتر پرداخته شده است و صرفاً از خانه به‌عنوان فضایی جهت رفع نیازهای فیزیکی یاد می‌شود و توجه‌ای به مسائل روحی و روانی نمی‌گردد. این نوع دیدگاه نه تنها سبب بروز مشکلات ناخودآگاه در روان افراد می‌گردد و زندگی روزمره آنان را دچار اختلال می‌کند، بلکه روزبه‌روز استحکام خانواده را دچار تزلزل می‌کند چراکه طبق مطالب ذکرشده و نظریات مختلف، محیط بر رفتار انسان‌ها به‌صورت ناخودآگاه تأثیر می‌گذارد و با توجه به اینکه مسکن جایی است که افراد در طول روز اکثر فعالیت‌های خود را در آن می‌گذرانند، لذا این مقوله بیشترین تأثیر را بر افراد می‌گذارد. از طرف دیگر اسلام نیز آموزه‌های بسیاری در زمینه‌ی خانواده و راه‌های تحکیم آن بیان نموده است و رهنمودهای فراوانی برای نحوه‌ی رفتار اعضای خانواده به جهت ثبات کانون خانواده، اظهار نموده است لذا لازم است تا این رهنمودها در زندگی بهره‌مند شد تا بتوان به موفقیت و سعادت دنیوی و

اخروی دست پیدا نمود؛ بنابراین طبق بررسی‌های صورت گرفته در مطالب فوق در ابتدا با شناسایی معیارهای مؤثر در طراحی مسکن به جهت تحکیم خانواده و در ادامه از طریق تطابق این عوامل با منش‌های طراحی مسکن اسلامی که در ادامه به آن اشاره می‌گردد، ارتباط بین عوامل مؤثر و منش‌های طراحی مسکن بررسی شده و در نهایت با دستیابی به عوامل معماری و بر اساس استدلال منطقی به تبیین راهکارهای عملی در قالب جدول می‌پردازیم.

تصویر شماره ۱، بررسی ارتباط بین عوامل مؤثر تحکیم خانواده با منش‌های طراحی مسکن اسلامی (منبع: نگارنده)

جدول ۴، جمع‌بندی راهکارهای عملی مؤثر در طراحی مسکن (منبع: نگارنده)

معیار مؤثر	عوامل تحکیم بنیان خانواده	عوامل مرتبط با معماری	الگوهای کاربردی در طراحی مسکن
نظم و انضباط			+ تعبیه‌ی کمد عریض جهت جمع‌آوری لوازم
حقوق متقابل			+ استفاده از هندسه مستقیم و پلان خالص در طراحی
دین‌داری			+ استفاده از اشکال مدو لار در جانمایی فضاها
نظم و تناسبات	آسایش	هندسه و نظم	+ جلوگیری از ایجاد پیچیدگی در فضاها و سردرگمی مخاطب
			+ توجه به رعایت ارتفاع در فضاهای مختلف خانه و پرهیز از مرتفع نمودن

بی مورد فضاها

+ عدم تفکیک فضاهای داخلی با کاربری مختلف، با یکدیگر به منظور حفظ عملکرد هر کدام و تأثیر آن‌ها بر خانواده مانند جداسازی فضای تماشای تلویزیون و فضای نشیمن به دلیل حفظ تعاملات بصری

محبت

+ تعبیه‌ی جذابیت در فضای نشیمن و دور همی خانواده از جمله ایجاد دید مناسب، پاسیو، آکواریوم و...

تقویت

دین‌داری

روابط

ارتباطات

اجتماعی و

آرامش

اجتماعی

+ ایجاد ارتباط بصری بین آشپزخانه و نشیمن به جهت عدم قطع ارتباط بصری بین اعضای خانواده و حفظ تعاملات

همسایگی

محیط سالم

در مسکن

+ تعبیه‌ی فضای اختصاصی برای هر یک از اعضای خانواده

+ ایجاد شرایط مناسب برای بهره‌مندی اعضای خانواده با توجه به سن آن‌ها از جمله فضای تفریحی، کتابخانه و...

نظم

+ فراهم نمودن آسایش و آرامش اعضاء به عنوان حقوق اولیه‌ی آن‌ها

امنیت

(تعبیه‌ی بازشو مناسب جهت نورگیری و تهویه مناسب، جانمایی فضاها به منظور بهره‌مندی از نور و باد مناسب، ایجاد حیاط جهت بره گیری اعضای خانواده از آن، استفاده از تراس در اتاق‌ها ترجیحاً به سمت حیاط، جانمایی فضاها نورگیر از جمله پذیرایی، نشیمن و... به سمت حیاط به جهت حفظ حریم اعضا، بهره‌گیری از رنگ‌های آرامش بخش در فضای داخلی خانه و کاشت گل‌های رنگارنگ در باغچه درون حیاط)

آرامش

+ توجه به حریم خصوصی اعضای خانواده

(پوشش درب ورودی خانه از طرق مختلف از جمله ایجاد مانع جهت دید افراد غریبه به درون خانه، توجه به جانمایی صحیح اتاق‌ها و تعبیه‌ی فیلتر مناسب به جهت منع دید بصری افراد غریبه، رعایت فاصله مناسب در جانمایی اتاق‌ها نسبت به یکدیگر و حفظ حریم شنوایی، استفاده از مبلمان و لوازم مختلف جهت حریم سازی بصری در فضای داخلی)

حقوق

اعضای

آسایش

خانواده در

برخورداری

از امکانات

مسکن

رعایت

حقوق

متقابل

اعضاء

+ رعایت امنیت به عنوان حقوق اولیه‌ی اعضای خانواده

حریم

(عدم قرار دادن چندین ورودی به خانه به دلیل بروز مشکلات امنیتی)

ناشی از آن، توجه به نحوه ی ارتباط بام خانه با همسایگی های اطراف و ایجاد تمهیدات لازم جهت جلوگیری از مشکلات احتمالی از جمله ورودی قابل کنترل، استفاده حداقلی از شیشه در درب و بازشوهای مرتبط با آن و...، عدم تعبیه ی بیش از حد پوشش گیاهی در حیاط خانه به دلیل ایجاد مانع جهت دید بصری، پرهیز از ایجاد کنج های بی مورد و بدون کاربرد، توجه به قابل رؤیت بودن فضای بازی کودکان از درون خانه)

+ توجه به مسائل مربوط به طهارت و پاکیزگی در مسکن به منظور ایجاد آسایش اعضا

(انتخاب محلی مناسب و خوش آب و هوا به جهت ساخت مسکن، جانمایی مناسب سرویس بهداشتی در خانه و اتاق ها، تعبیه ی مناسب ورودی و کفشکن به منظور حفظ پاکیزگی و عدم ورود آلودگی به داخل خانه، استفاده از گیاهان آپارتمانی به جهت القای حس تمیزی و نشاط در اعضا خانواده، استفاده از تابش نور به جهت عدم رشد قارچ ها در فضاهای خیس)

محیط سالم

+ عدم ایجاد پلکان غیراستاندارد

+ پرهیز از ایجاد مانع از جمله سکو یا اختلاف ارتفاع بی مورد در مسیرها

+ تعبیه ی اتاق مخصوص استراحت سالمندان

+ رعایت استانداردهای مورد نیاز برای طراحی فضاهای درگیر با سالمندان

+ تعبیه ی سرویس بهداشتی مناسب برای سالمندان

+ تعبیه ی رمپ از بدو ورود به خانه تا محل های مورد نیاز در خانه

+ دسترسی مناسب به حیاط خانه و جانمایی اتاق استراحت سالمند ترجیحاً در طبقه ی همکف بنا

محبت

رعایت

ملزومات

طراحی

برای

خانواده های

قبل

تقویت

روابط

خانواده در

مسکن

دین داری

آرامش

+ استفاده از نمود های الهی در خانه از جمله بازی با نور با استفاده از نورگیر سقفی، ارسی، گره چینی و...			
+ استفاده از المان های مفهومی یا استعاره از آن در نماسازی و...		نظم	
+ سنخیت لوازم درون خانه و ارتباط داشتن آن ها با مباحث دینی مانند تابلوهای مذهبی، رنگ های فیروزه ای و...			
+ استفاده از مصالح ای که در ذهن مخاطب تداعی مکان های مذهبی را به همراه آورد		محبت	
+ طراحی مناسب حیاط به صورت انعطاف پذیر به منظور برگزاری مراسمات مذهبی در آن			
+ تعبیه ی مناسب فضای مخصوص عبادت در خانه از جمله گوشه ای از اتاق شخصی با ایجاد تمهیدات مناسب از طریق دوری از دید دیگران و سروصدا		نمود ابعاد مادی و معنوی دینی در مسکن	دین داری
+ توجه به جانمایی سرویس بهداشتی در خانه و جهت گیری قبله		حریم	
+ ایجاد فضایی مختص مطالعه و بهره گیری از منابع دینی از جمله کتابخانه کوچک			
+ ایجاد امکانات برای تفریح کودکان از جمله فضای بازی در حیاط به منظور رشد و تربیت دینی از طریق بازی			
+ ایجاد گودال باغچه و حوض به منظور ایجاد تهویه مناسب و کاهش مصرف انرژی		دین داری	
+ پرهیز از ساخت بی مورد			
+ تعبیه ی اتاق به تعداد افراد و میهمانان خانواده			
+ کاشت درختان مثمر و دارویی به جهت صرفه اقتصادی و بهره مندی از آنها		قناعت در معماری	قناعت و ساده زیستی

+ پرهیز از نماسازی با هزینه‌های بالا و به قصد تبرج

+ جانمایی مناسب فضاها به جهت بهره‌گیری از انرژی و ایجاد آسایش
اعضای خانواده و صرفه‌جویی انرژی

مسائل

+ حذف فضاهای بی‌مورد و بلااستفاده در خانه

اقتصادی

۹- نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه در دین اسلام و برای فرد مسلمان بهترین رهنمودها از آن خداوند می‌باشد، بایستی سعی نمود از این توصیه‌ها در زندگی خود استفاده نمود تا بتوان مراتب والای انسانیت را طی نمود و به کمال انسانی رسید. بدین ترتیب در این پژوهش در حد توان تلاش شد تا از طریق شناسایی عوامل تحکیم بنیان خانواده از منظر اسلام و با توجه به ارتباط بلاشک مسکن و خانواده و همچنین تأثیر محیط بر رفتار انسان، سعی نمود تا معیارهای مؤثر و قابل تبدیل به الگوهای طراحی در معماری، از تحکیم خانواده را شناسایی نمود و سپس با تبیین منش‌های طراحی مسکن از منظر اسلام و تطابق عوامل مؤثر تحکیم خانواده با منش‌های طراحی مسکن، ارتباط بین این عوامل را باهم بررسی نمود و در پایان پس از دستیابی به عوامل معماری بر اساس استدلال منطقی، راهکارهایی را پیشنهاد نمود؛ بنابراین طبق نتایج به دست آمده مهم‌ترین معیارهای تأثیرگذار تحکیم بنیان خانواده شامل نظم، رعایت حقوق متقابل اعضاء خانواده، دین‌داری، امنیت، آرامش و آسایش، روابط همسایگی، آموزش مسائل دینی، قناعت، محیط سالم، خانواده‌های قبل می‌باشند. در پایان می‌توان بیان نمود که باید سیاست‌های جامعه در بخش مسکن به سمت تکریم خانواده و حفظ ارزش این کانون مهم پیش برود و با توجه به آموزه‌های اسلام در این زمینه به جهت تقویت این نهاد گام‌های مؤثری برداشته شود از جمله بحث طراحی مسکن که امروزه کمتر به آن توجه می‌شود و همچنین با توجه به ارتباط پیوسته اعضای خانواده با آن، لذا باید در معماری مسکن و طراحی فضاها آن به جهت تقویت ارتباط بین خانه و خانواده و در نهایت تحکیم آن، توجه بسیاری نمود و در بخش مسکن این موارد را رعایت نمود، امیدواریم با ارائه‌ی این الگوهای کاربردی و با به کارگیری در طراحی مسکن، گام مؤثری در جهت تقویت تحکیم خانواده از طریق مسکن برداشته شود.

مراجع

ابراهیمی، سمیه و اسلامی، سید غلامرضا، معماری و شهرسازی ایران در دوران گذار، هویت شهر، بهار و تابستان ۱۳۸۹، دوره ۴، شماره ۶، صفحه ۱۴-۳

احمدی، دیسفانی، یداله و محمدعلی آبادی، ۱۳۹۰، کنکاشی در باب شکل شهر سنتی از منظر اندیشه اسلامی، باغ نظر ۸(۱۹): ۱۷-۳۰

آلتمن، ایروین (۱۳۸۲) «محیط و رفتار اجتماعی»، ترجمه علی نمازیان، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

بانکی پورفرد، امیرحسین، صدری، سید مهدی، مؤمنی راد، فهیمه. (۱۳۹۶) عوامل تعالی بخش مؤثر در تحکیم بنیان خانواده در آرای مفسران و اندیشمندان معاصر مسلمان علوم تربیتی، فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، شماره ۴۱، از ۶۹ تا ۹۰

پاکزاد، جهان‌شاه، (۱۳۷۵)، هویت و این‌همانی با فضا، مجله صفا، شماره ۲۱ و ۲۲، دانشگاه شهید بهشتی

توسلی، محمود، ۱۳۷۶، قواعد و معیارهای طراحی فضای شهری، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران

حمزه نژاد، مهدی؛ صدریان، زهرا؛ ۱۳۹۳. اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر. فصلنامه علمی-پژوهشی. سال اول. شماره چهارم

شایبر چیمما، جی. ۱۳۷۹، مدیریت شهر. ترجمه‌ی پرویز زاهدی. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری

صدری، ذبیح‌الله، (۱۳۸۷). نگاهی به بوستان خانواده از منظری نو. مشهد: انتشارات سخن‌گستر

طاهری، حبیب‌الله (۱۳۸۱). سیری در مسائل خانواده. تهران: انتشارات امیرکبیر

کی نژاد، محمدعلی و محمدرضا شیرازی، ۱۳۸۹، خانه‌های قدیمی تبریز، تهران، فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران

لنگ، جان، ۱۳۸۷، آفرینش نظریه معماری، ترجمه علیرضا عینی فر، نشر دانشگاه تهران

مرتضوی، شهرناز، ۱۳۸۰، روانشناسی محیط، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران ص ۶، ۳۱-۳۵

نصر، سید حسن، ۱۳۸۳، هنر و معنویت اسلامی، ترجمه: رحیم قاسمیان، تهران، دفتر مطالعات دینی هنر

نیلی پور، مهدی، (۱۳۸۸). خانواده‌های مهدوی. اصفهان، انتشارات مرغ سلیمان

وثیق، بهزاد، پشتونی زاده، آزاده، بمانیان، محمدرضا. (۱۳۸۸) مکان و مسکن در منظر اسلام، فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، سال اول، شماره سوم، ص ۱۰۲-۹۳.